

функцію - бути однією з "медіативних" структур, що створюють сучасне громадянське суспільство. Діяльність церкви може й повинна поширювати фундаментальні позитивні цінності, формувати солідарні відносини у суспільстві, створювати загальний консенсус щодо етичних цінностей, здоровий моральний клімат.

Щоб стати осередком морального та суспільного оновлення за сучасних умов, церква сама потребує постійного оновлення - *засвоєння культури діалогу та культури миру*. Складником цього є насамперед *прагнення до внутрішньоконфесійного діалогу*. Метою його є зміцнення зв'язків усередині релігійних організацій, подолання відчуження між духовенством, богословами та мирянами, активізація обцинного життя, пробудження ініціативи віруючих у духовному житті та соціальному служінні. По-друге, це, безперечно, зусилля, спрямовані на *зміцнення мирних, толерантних відносин між різними конфесіями*.

Дедалі актуальнішою стає думка про те, що церква повинна *по-новому визначити свою суспільну роль*. Проте тут йдеться вже не про інструментальне використання релігійного чинника для здійснення будь-якого суспільного проекту, а про повернення релігійним організаціям історично притаманного їм місця у суспільстві та сутнісно притаманні їм соціальної ролі. Відмовляючись від ролі моральної, а деінде й політичної опозиції, часом вимушеної у попередню епоху, церква має не лише зберегти та зміцнити свою роль соціально-благодійницької та гуманітарної інституції. *Вона має право і зобов'язана компетентно висловлюватися з актуальних питань громадського життя, виступати з власними ініціативами в культурній та соціальній сферах*. Навіть не пропонуючи певних економічних, політичних, соціальних моделей, не репрезентуючи певної суспільної системи, церква здатна пропонувати органічне, цілісне бачення суспільного життя в єдності його матеріальних та духовних аспектів. Реалізуючи завдання духовного оновлення особистості та спільноти, церква може і повинна сприяти гуманним шляхам вирішення суспільних проблем. Репрезентуючи абсолютні цінності, церква здатна формулювати орієнтири у вирішенні вселюдських проблем, демонструвати свою відкритість до світу і створювати можливості для співпраці між собою та суспільством. Позитивним прикладом, що набув універсального значення, є більш як сторічний розвиток соціального вчення Католицької церкви.

Проте успішність моральної, соціальної та гуманітарної діяльності релігійних організацій ставиться у пряму залежність від головного аспекту їхньої існування - бути осередками релігійної діяльності, сприяти духовному зростанню своїх членів. Очевидно, що можливо лише за умови повернення релігійним організаціям їх історично та сутнісно притаманних функцій та сфер діяльності. Таке повернення нині теж стає невід'ємною складовою нової культури релігійного життя як культури діалогу та миру.

*А.Абасов**

КУЛЬТУРА МИРУ ЯК ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІДОМОСТІ: ВІД МОНОЛОГУ ДО ДІАЛОГУ

Надто багато чудових ідей та починань піддавались обструкції або ж відкидалися "прозою" життя лише тому, що були подані в контексті культури "монологу", яка мало обтяжена реальним станом речей в світі, наявністю чи відсутністю свідомості, здатної піддати запропоновані новації критиці культури "діалогу". Мову необхідно вести про два типи культури, одна з яких сумірна з історією людства, інша, якщо не враховувати її окремі, майже випадкові прояви в різні епохи, зародилася в образі переважно концептуального "ідеалізму" в останні десятиріччя минулого століття. Даний образ детермінується виключно із-за теоретичного визнання та практичного неприйняття

* Завідуючий відділом Інституту філософії АН Азербайджану, д.філос.н.

принципів культури діалогу. Події останніх років показують, що такому “ідеалізму” піддаються не лише посттоталітарні країни, але і країни з розвинутими демократією та лібералізмом. Гарним прикладом останньому може бути практика адаптації різними державами та окремими людьми принципів культури миру.

Культура, безумовно, вбирає в себе досвід національних культур та цивілізацій, однак механізм селекції та його характер до цього часу не виявлені в своїх деталях. Яка природа сучасної картини світової культури? Чи є вона західноцентричною та агресивною? Чи випадають з неї цілі блоки та пласти культурного досвіду ряду народів та цивілізацій? Ким і як формується ця картина? Наведемо лише два приклади. Західна духовна думка (по суті – культурна парадигма) вперто продовжує наполягати, що її фундамент складає іудейсько-християнська традиція, в той час коли сама вона була передана Заходу через посередництво третьої авраамістичної традиції – ісламу, арабомусульманської духовної спадщини. Другий приклад не менше драматичний та пов’язаний з тією радикальною трансформацією, яку переживає культура. Практика діяльності ЗМІ показала, що посередництвом наполегливої демонстрації чи, навпаки, схову (ігнорування) в інформаційних потоках тих чи інших факторів, подій та процесів можна контролювати та направляти суспільну свідомість, формуючи в ній зручні стереотипи.

Культура покищо не пам’ятає, що існують два шляхи її розвитку: перший шлях – посилення могутності людини за рахунок розвитку техніки та перекладання на її “плечі” проблем людини (“західний шлях”); другий шлях – розвиток психофізичних та ментальних здібностей самої людини (“східний шлях”). Але замість того щоб знайти оптимальні шляхи інтеграції (діалогу) цих двох шляхів, сучасна культура послідовно позбавляється другого шляху. Проте вже наявні тенденції, які подають надії. Приблизно з середини ХХ століття в пізнанні почалось формування нових напрямів, які не вміщувалися в рамки окремих дисциплін, а претендували на узагальнення широких сфер знання як загальнонаукового, так і гуманітарного характеру. Ці напрямки одночасно торкалися методологічних, світоглядних та загальнофілософських проблем. За короткий проміжок часу вони внесли суттєві зміни в сталі уявлення про світ створеної цивілізації та стилі пізнання людини. До таких напрямків зокрема можна віднести глобальну та соціальну екологію, синегретику, культуру миру, гендер, теорію глобалізації, концепцію “живої” історії, історію неформальних рухів та неурядових організацій. Всі напрямки об’єднував новий погляд на демократію, оскільки вони самі були “виразниками” демократичних принципів, суцільно спираючись на методи діалогічної культури, плюралізму та постмодерністського бачення світу. Поруч з цим вони блискуче демонстрували всі обмеження та вузькість тоталітарного та авторитарного мислення, яке позбавляє людину права творчого вибору. В своїй сукупності ці напрямки заклали основи нової свідомості та нового мислення, які не тільки в науці, але і в практиці соціального життя перманентно підтверджують плідність демократичних принципів, необхідність громадянського суспільства, розумність правової держави та творчу свободу неформальних рухів й самодіяльних організацій. Шанс розвитку діалогічної культури, як уявляється, полягає саме в інтегрованому, а не в ізольованому поданні усіх цих дисциплін, направленому на формування елементів нового мислення та свідомості, протилежних монологічній культурі.

В сьогоденнішньому світі уявлення про культуру миру досить невиразні. До того ж, існує різка поляризація думок в оцінці її значення та актуальності. В зв’язку з цим завдання полягає в тому, щоб продемонструвати позитивну та прагматичну роль культури миру для конфліктуючих сторін, наочно показати переваги культури світу та розвіяти стереотипи та міфи, що склалися навколо неї. Принципи культури миру не є ідеями поразки, всепрощення та установами миру шляхом зневаження національними інтересами країни. Вони, навпаки, самі мають наступаючий характер, бо ж непримиримі до фактів злочинів проти людства та вимагають засудження й покарання військових

злочинців без врахування національної приналежності осіб, що їх скоїли. З іншого боку, культура миру створює атмосферу діалогу, толерантності та спільного пошуку мирного вирішення конфлікту із врахуванням інтересів усіх країн на основі припустимих компромісів. Хід переговорів за цих умов дозволяє знайти такі підстави для підписання миру, які виключають будь-яку можливість поновлення конфлікту та вирішення його військовим шляхом.

Розглянемо позитивну та прагматичну роль культури миру для конфліктуючих сторін.

1. Конфлікт починається із збудження (усвідомленого чи неусвідомленого) старих образ, претензій та вимог, але на новому ґрунті. Тобто старий зміст вноситься в нові історичні умови, що, як правило, не помічається та ігнорується сторонами.

2. Включення на цьому етапі в конфлікт все більшої кількості людей та їх організованих груп призводить до усунення з поля обговорення реальних проблем та до їх заміни фантомами, безсвідомими страхами, фобіями та ілюзорними очікуваннями.

3. Сторони перестають слухати один одного, проблема, її реальні складники та шляхи вирішення відтісняються та замінюються концепціями непримиримого протистояння, рішення якого осмислюється лише на шляху війни.

4. Війна, яка проводиться з даних ідеологічних позицій, проходить особливо жорстоко, сторони порушують стабільність, звинувачують один одного в злочинах проти людства та дійсно починають запобігати до методів ведення війни та поведіння з мирним населенням протилежної сторони. Треті сторони, які мають власні інтереси, розпалюють конфлікт та намагаються стати посередниками в його урегулюванні. Вони охоче визнають навіть викривлені факти злочинів та дають їм різку оцінку.

5. Етнічні війни не завершуються, як правило, мирним договором, так як з самого початку війна не являється засобом вичерпаності протиріч сторін, а тим більше їхніх фобій. Тому, коли вичерпуються військові ресурси, сторони (як правило при посередництві третіх країн) йдуть на тимчасове перемир'я, яке може продовжуватися досить довго. За цих умов “ні війни, ні миру” лідери конфліктуючих сторін віднаходять сприятливі шанси для зміцнення режиму власної, іноді авторитарної, влади, сповільнюються чи припиняються демократичні зміни, економічні реформи, становлення правової держави та громадянського суспільства, під виглядом надзвичайного положення та секретності відбувається різкий зріст корупції та зубожіння населення. Проблеми зубожіння та безробіття витісняють із свідомості людей проблему вирішення конфлікту.

6. Сторони остерігаються, хоча і не висловлюють це офіційно, поновлення війни та йдуть на переговорний процес, маючи надію вирішити власні проблеми. Відбувається нова зміна реальної проблеми: безкомпромісна надія відновлення всіх своїх позицій, які уже в своїй постановці змінені “міфічною правдою”. І все ж ці перші контакти дозволяють вперше почути аргументи протилежної сторони та відновити реальне коло вимог та претензій один до одного. Вперше учасники переговорного процесу змінюють свою висхідну точку зору, але натомість, щоб через ЗМІ розповсюдити цю інформацію, засекають хід переговорів. Народ втрачає можливість змінити своє відношення до противника, народна дипломатія, переговори та співробітництво між різними недержавними організаціями протидіючих сторін, що підтримуються зарубіжними фондами, стають реакцією на дії влади, яка ізолює людей від інформації. Офіційний переговорний процес та народна дипломатія вступають в конфронтацію. Звідси виходить, що ЗМІ, інтелектуальна еліта протидіючих сторін, лідери політичних партій та рухів – це той континент, на який в першу чергу повинно бути розповсюджене виховання та освіта в дусі культури миру так, щоб вони самі стали провідниками цих ідей для широкого загалу.

Практичне утвердження принципів культури миру йде шляхом складування та розвитку партнерства та співробітництва колишніх опонентів в сфері економіки, державного будівництва на загальних принципах демократії, становлення правової держави та громадянського суспільства, багатосторонніх культурних та наукових зв'язків. Сучасне активне співробітництво країн, колись непримиримо конфліктуючих між собою, є ілюстрацією практичності культури миру. Насправді ж ми бачимо лише устремління ввести щодо культури миру подвійні стандарти. Це є переконливим прикладом живучості монологічної культури. Між тим вирішення непростих проблем сучасності можливо лише в демократичному співтоваристві, яке плюралістично визнає всезагальний, універсальний і абсолютний характер прав та свобод як окремої особистості, так і цілих народів. Тому комплексне вивчення та викладання нових напрямків пізнання може слугувати формуванню основ інтеграційного мислення, діалогічної свідомості, здібне охопити в єдності більшість сучасних соціальних та гуманітарних проблем.

Передрук з часопису "Мир нравственности" №10 за 2004 рік.

*В.Волков**

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Толерантність – це не просто абстрактний філософський ідеал. Те, що до недавніх пір виглядало тільки як ідеал, сьогодні перетворюється в практичний імператив. Уникнути конфронтації цивілізацій можна тільки на основі критичного діалогу культур, відмови від претензій на володіння істиною в останній інстанції, на шляху пошуку компромісів і згоди, спільного рішення тих проблем, з якими зіштовхнулася у своєму розвитку сучасна цивілізація.

За всіх часів існування людини в умовах соціальних суспільних відносин діяла міфологема, яка виявляла себе в опозиції «ми – вони», «свої – чужі», «друг – ворог». Саме вона лежала в основі локальних і глобальних сварок, протистоянь, конфліктів, воєн. Однак зараз енергія злості і неприйняття до всього неподібного, далекого, іншого вирвалася назовні; вона підживлює взаємну ненависть в усьому світі, у тому числі й у нашій країні. Локальні війни і терористичні акти, переслідування національних меншин і юрби біженців – це лише деякі результати її дії.

Протистояти міфологемі «ворога» може й повинна ідея толерантності, тому актуальність її обговорення зараз самоочевидна. Ця ідея має визначені теоретичні передумови, допускає різне розуміння і, відповідно, різні наслідки. Однак толерантність – не просто абстрактний філософський ідеал, а зовсім практична умова виживання, що ґрунтується передусім на інстинкті самозбереження. Гасло «Давайте жити дружно!» досить розумне і абсолютно практичне. Якщо не культивувати терпимість, згоду, прагнення до компромісу, то в сучасному світі неминуче залишається лише протилежне – взаємне знищення.

Культивування толерантності припускає не тільки існування, але й міцне укорінення в суспільстві ряду установок, що відносяться до розуміння людини, його можливостей у спілкуванні, комунікації, досягненні згоди. Принаймні, це установка на незалежність, автономність індивіда, його особисту відповідальність за свої переконання і вчинки, свободу волі, неприпустимість силового нав'язування яких би то не було ідей, якими б гарними ці ідеї не здавалися.

Авторитаризм і патерналізм, а тим більше – тоталітаризм, що припускають можливість володіння абсолютною істиною і впровадження її в життя будь-якими засобами, зовсім несумісні з ідеєю толерантності. Це звучить, звичайно, дивно, але ідея

* Професор Івановського університету (Росія), д.філос.н.